

Píše Václav Maidl

(E*forum, 09. 06. 2021)

V roce 2018 vydalo nakladatelství Kiepenheuer & Witsch knihu s názvem **Heinrich Böll. Der Panzer zielte auf Kafka** a podtitulem *Heinrich Böll und der Prager Frühling*. Stalo se tak rok po stoletém jubileu Böllova narození a půlstoletí poté, co autor s manželkou a synem Reném zažil sovětská okupační vojska v Praze takřkajíc „v přímém přenosu“, dle zde totiž od 20. do 25. srpna 1968 na pozvání tehdejšího Svazu československých spisovatelů.

Pokud by někoho udivilo, jak se z jedenáctistránkového článku uveřejněného na konci září 1968 v časopisu *Der Spiegel* stala více jak dvousetstránková kniha, pak musí zaměřit svou pozornost více na podtitul. Kniha totiž neobsahuje jen titulní článek opatřený vysvětlujícími poznámkami, ale i další text vztahující se k srpnovým okupačním zážitkům, publikovaný bezprostředně poté počátkem září 1968 ve švýcarských novinách *National-Zeitung* pod prostým názvem *Ein Brief aus Prag*, jakož i všechna interview, která žádaný Böll coby očitý svědek po svém návratu poskytl tehdejšími západoněmeckými médii. Zároveň je v knize vedle těchto „finálních“ textů poprvé zveřejněn i jejich „substrát“, to, o co se ony „finální“ texty mohly opřít a z čeho vycházely: Böllovy zápisky z pěti srpnových dnů strávených v Praze. Protože se jedná o svého druhu dokument, jsou zápisky otištěny jako faksimile souběžně s jejich přepisem (včetně vyznačení nečitelných míst) a opatřeny pečlivým poznámkovým aparátem, vysvětlujícím především dobové československé realie, jež vedle německých čtenářů ocení jistě i český čtenář-nehistorik. Dokumentární charakter pak knize propůjčují také četné fotografie, které coby dvacetiletý mladík pořídil René Böll, někdy i za dost pohnutých okolností (viz epizodu, kdy mu fotoaparát chtěli na Staroměstském náměstí zabavit sovětsí vojáci). René Böll také knihu retrospektivním osobním pohledem na ony dny uvádí.

Kniha však není pouze produktem otce spisovatele a syna fotografa. Zmíněnou dokumentárnost a věcný charakter vhodně doplňují historický esej Martina Schulze Wessela *Heinrich Böll und der Prager Frühling*, osvětlující jednotlivé ideové proudy Pražského jara v evropském kontextu, a příspěvek Böllova biografa Jochena Schuberta *Der Geist der Unteilbarkeit*, soustředěný především na Böllův vztah k Československu a jeho kultuře a na zdejší recepci Böllova díla. Východiskem k tomuto tématu a zároveň červenou nití výkladu je Schubertovi autorovo vnímání svobody, jež pro Bölla představovala centrální kategorii, a to nejen v jeho myšlení, ale i v praktickém životě (viz propašování klavíristky Jaroslavy Mandlové z Československa Böllovým autem v roce 1961).

Zahlédnutí „vlastní“ komunity v podání „odjinud“ je mnohdy spojeno s momentem překvapení. Někdy nás udiví námi notoricky přehlížená evidentnost (právě proto, že je to evidentnost), jindy odlišné akcentování faktů. Uvědomíme si to třeba při četbě poznámkového aparátu. Například základní charakteristika Eduarda Goldstückerera zní, že to byl „československo-britský diplomat a literární vědec“, a je připomenuta jím iniciovaná liblická konference v roce 1963 věnovaná životu a dílu Franze Kafky. Pro popisovanou dobu i vzhledem k Böllovu oficiálnímu pozvání Svazem československých spisovatelů bych ovšem u Goldstückerera považoval za podstatný i údaj, že byl v té době předsedou této organizace. Naopak zmiňovaná Goldstückerova účast ve sborníku k Böllovým padesátinám se dnes v České republice registruje spíše už jen výjimečně. Jiný příklad: u Jiřího Muchy se dozvíme, že byl spisovatelem, žurnalistou a scenáristou, což je naprosto výstižná a korektní charakteristika, nicméně Čech by takřka automaticky dodal, že byl také synem Alfonse Muchy. Onu dvojí perspektivu vnímání lze ukázat i z opačné strany: při čtení závěrečné věty jednoho z otištěných protestních plakátů „Svoboda není Hácha, ostatní soudruzi nejsou Moravcové!!!“ nepotřebuje většina českých čtenářů vysvětlení, kdo byli Hácha a Emanuel Moravec, zato německý čtenář by zde chybějící vysvětlení jistě přivítal a obohatilo by jej o jinou vrstvu historické zkušenosti Čechů. Absence vysvětlení k tomuto místu v jinak pečlivě vypracovaném poznámkovém aparátu spíše překvapí, rovněž u osoby Manfrieda Bielera by k uvedenému faktu přestěhování z NDR do ČSSR v roce 1965 stála za doplnění zmínka o vystěhování do Mnichova v roce 1968.

Je však pochopitelné, že v tak rozsáhle pojatých poznámkách a vysvětlivkách lze něco opominout, výjimečně (v jednom případě) i špatně interpretovat: text plakátu „VYKUPUJEME SHNILÉ ŠVESTKY“ se ve skutečnosti nevztahuje ke shnilému ovoci, nýbrž k Oldřichu Švestkovi, členu předsednictva ÚV KSČ, který v srpnu 1968 zastával stejné prosovětské pozice jako Vasil Biľak, Drahomír Kolder nebo Alois Indra. Občasný boj s českou diakritikou (Květa Hyřslová, Jan Patočka, Jiří Lederer, Jirí Grusa) v německém vydání pomímám, nepříjemným překlepem je datace setkání Skupiny 47 na Dobříši do května 1999 místo 1990.

Na základě své literární tvorby bývá Böll označován jako „vzpurný humanista“ (Norbert Honsza) či „humanista a sociální kritik“ (Milan Rusinský), neboť ve svých prózách ztvárňoval převážně svět a starosti běžného člověka, ocitnuvšího se v soukolí dějin či systému, nebo kriticky zacílil na nově se utvářející establishment v západním Německu a jeho personální provázání s bývalým nacistickým režimem (nejvýstižněji snad ve svém posledním románu *Ženy v krajině s řekou*). Onu empatii pro „poníženého a uraženého“ člověka nezapře ani v publicistickém textu *Der Panzer zielte auf Kafka*. Jeho soucit neplatí pouze okupovaným Pražanům, ale dokáže se vcítit i do situace dezorientovaných prostých vojáků sovětských prvosledových jednotek: Politruky slibovaná kontrarevoluce se nekoná a místo očekávaných díků na ně prší nadávky od civilistů. Böll to komentuje: „Byl to imperiální, hegemonistický akt, ale sovětsští vojáci nepůsobili imperiálním dojmem. [...] Měli volbu mezi zblázněním se, nebo sebevraždou, a já se tážu, co se odehrává v lidech, kteří jsou postaveni před tuto volbu po tři dny. Třetí možnost - dezerci - neměli. Nikdo by se jich neujal.“ Zamyšlení nad

situací sovětských vojáků mu zároveň umožňuje kritickou charakteristiku vlastní společnosti: „[...] jejich společnost, rovněž jejich armáda, je společností privilegovaných – stejně jako naše, která si oklikou přes ‚prominenci‘ vytváří svou novou šlechtu a tu starou dál zbožňuje.“

Instalovaný normalizační režim přerušil kvůli Böllovým zveřejněným názorům na potlačení Pražského jara a později kvůli podpoře Charty 77 jeho slibně rozběhnutou překladovou recepci v ČSSR na více jak 15 let. Teprve v roce 1987 směla vyjít *Ztracená čest Kateřiny Blumové*, poté došlo v jednom svazku k reedici románů *A neřekl jediné slovo* a *Biliáru o půl desáté* (1988), nový překlad *Vlak dojel přesně* se objevil v roce 1989. V Československu fakticky umlčeného autora připomenula v nových poměrech necelé tři týdny trvající výstava *Dílo překonává hranice* v Městské knihovně v Praze (18. 5. – 6. 6. 1992), česky vyšla monografie polského germanisty Norberta Honszy *Heinrich Böll: vzpurný humanista* (1994). Böll a jeho dílo se tak opět ocitli v zorném poli českých čtenářů. Zatímco z pozůstalosti vydaný román *A anděl mlčel* vyšel jen půl roku po německém vydání (1993), *Skupinový snímek s dámou* si na český překlad musel počkat téměř třicet let (2000). Větší štěstí měl již zmíněný román *Ženy v krajině s řekou* (1994), jehož české vydání následovalo necelých deset let po německém (1985). Vlastislava Žihlová pak ještě přeložila a v jubilejním „srpnovém“ roce 1998 vlastním nákladem vydala text článku *Tank mířil na Kafku: čtyři dny v Praze*. Tím však jako by zájem o Bölla a jeho dílo v české společnosti končil. Ve srovnání s jiným německým novelistou Günterem Grassem, jemuž věnuje soustavnou překladatelskou pozornost nakladatelství Atlantis, je to tristní stav a je jen příznačné, že vzpomínky na autora u příležitosti stoletého jubilea jeho narození se v českém prostředí ujala v Německu žijící Alena Wagnerová (*Tvar*, č. 21, s. 16, 14. 12. 2017 – vedle anonymní připomínky na [Týden.cz](https://www.tyden.cz) z 21. 12. 2017). Myslím, že Heinrichu Bøllovi hodně dlužíme. Jakási útěcha se však nabízí – při posledních rešerších a ověřování některých faktů jsem ve virtuálním prostoru narazil jak na rozhovor Zuzany Lizcové s René Bøllem při jeho návštěvě v Praze v létě 2018, tak podepsanou zahraniční licenční smlouvu s nakladatelstvím Academia na dílo *Tank mířil na Kafku* z téhož roku i na recenzi německého vydání této knihy od Jindry Broukalové uveřejněné ve *Tvaru* v dubnu 2019. Böll má snad tedy v České republice nadále šanci.

* * *

Bøll názvem svého článku pregnantně vyjádřil absurdnost i grotesknost konkrétní situace, která neunikla ani Čechům, jen pro ni vymysleli – snad v souvislosti s blížící se olympiádou – jiné pojmenování: kafiáda (viz *Politika*, 1968, č. 1, 24. 8.). Symbolický přesah názvu si ale patrně neuvědomil ani sám autor – za jeden z ideových zdrojů české „kontrarevoluce“ označili čeští normalizátoři liblickou kafkovskou konferenci teprve zpětně.

Heinrich Böll. Der Panzer zielte auf Kafka. Heinrich Böll und der Prager Frühling.
Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch, 2018, 224 s.

